

MÁRTÍROK EMLÉKNAPJA 5777

Részletek a június 11-i megemlékezésen elhangzott beszédekből

Tordai Péter MAZSIHISZ vezetőségi tag

Egy egész várost, egy egész megyét, egy egész születése előtt meggyilkolt országot gyászolunk ma közösen. Az Önök országát, az én országomat, a mi országunkat. Nézzenek most körül, nézzenek körül a város utcáin, iskoláiban, a házak között. Itt kéne lenniük még. Itt kéne lenniük azoknak, akiknek a nagyszülei, a dédanyjuk-dédapjuk 1840 és 1944 között telepedtek le Nyíregyházán, jó pár évtizeddel azelőtt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye más városaiban, településein. Itt lennének még az utolsók azok közül, akik 1944-ben gyerekek voltak, hozná mindenki az unokáját, élveznék a városi napsütést. Pedig lassan már az emléük is kihűl és elenyészik. Pár hét volt az egész, néhány hét vetett véget 100-150 év együttélésének. Itt kezdődött. Ez volt az első deportálási körzet. Elvitték őket, kiverték még belőlük az utolsó rejték helyet, ha volt, ahol valamit el akartak dugni, hátha hazajönnek folytatni az életüket. Viszont akarták Önöket látni. Önök között éltek, Önökhöz tartoztak, ahogy az én szüleim és nagyszüleim is. Voltak, akik szégyenkezve elfordultak, amikor terelték őket, voltak, akik sírtak, voltak, akik próbáltak segíteni. Áldja meg őket az Isten. Voltak, akik nem értették, hogy Nyíregyháza városát viszik most el a legnagyobb magyar temetőbe, Auschwitzba, amikor a szomszédaitak viszik.

Az épületek még itt állnak, rájuk emlékeztetnek némán, mert ma már kevesen tudják, hogy a zsidókhoz tartoztak. Száz évet laktak itt és 73 éve vitték el őket: lassan mindez történelem lesz, lassan ugyanannyi idő telik el az eltűnésük óta, amennyit itt lehetek. Ez alatt az idő alatt a vármegye számos csodarabbi hazájává vált, itt, nem messze élt Eizik Taub, a kál-lói hászid rabbi, aki a híres dalban – Szól a kakas már – örökre összekapcsolta a ma-

gyarság és a zsidóság szenvedéseit és reményeit. Ez ma már elválaszthatatlan. A zsidó világ nem feledkezett meg és soha nem fog megfeledkezni Önökről. A hászidok a megváltást várják, amikor ezt éneklük, hívják a Messiást a magyar folklór egyik kivételes gyöngyszemével. Kérem Önöket, hogy Önök se feledkezzenek meg

azokról, akiket 73 éve elvitték innen, akik ma nincsenek itt és nem viszik meg nem született unokáikat a városba sétálni, nem érzik a tavaszi napfényt, nem járnak az Önök unokáival focizni és koncertekre, nem őrzik Önökkel együtt a 48-as forradalom nemzetöreiből emléket, akik között Klapka György szerint különösen sok volt az idevalósi zsidóember, nem tartják számon a megye nevezetes szülöttei között Önökkel együtt a nagy zsidó orvost, Korányi Frigyest, mert elvitték őket, az újszülöttektől a 99 éves

nagypapáig: meg kellett halni mindegyiküknek.

De Önök, ha a városukat, a házakat és a középületeket már nem is nyithatják ki a halottaknak, az emléüket visszaengedhetik ebbe a megyébe és a megyeszékhelyre, megkoszorúzhatják az emléktáblákat, még elmehetnek a legidősebbekhez, akik ismerték a szomszéd zsidó kislányt, együtt mentek vele a boltba, játszottak, veszekedtek. Kérjék meg őket, hogy meséljenek róluk. Tartsák számon őket, beszéljenek róluk az iskolában, ha a város és a környék történetéről van szó. Önök közé tartoztak, legyenek büszkéik rájuk és szeressék őket. Akkor a meggyilkoltak emléke majd megbékélést fog hozni, az öntudatos emlékezés örömét, a város gazdagabb és elevebb hely lesz, hiszen nem idegeneket, csak saját egykori lakóit enged be, hozza haza végleg. Tudom, hogy sokat tettek ezért, és köszönöm. Ha az országos emlékezetet néha el is torzítják pártérdekek, csúsztatások, torzulások, hamis emlékművek, Önök azért vigyázzanak tovább, ahogy eddig tették, a helyi, a városi, a megyei emlékezetre, egykori szomszédaira és meg nem született gyermekeikre. Ez szép és hasznos munka, amelyet érdemes folytatni most is, hogy a város zsidó lakói, csillogó szemű gyerekek és tisztességben megöszült asszonyok lassan átérnek az eleven emlékezet világából a történelembe. De így is velünk maradnak, hiszen a történetünk végső soron mi magunk vagyunk. Jó lesz majd, ha néha felkapják a fejüket egy utcasarkon, egy-egy épületben és megértő szomorúsággal bólintanak majd: itt voltak. Ők is itt voltak közöttünk száz hosszú éven át. És majd visszatérnek mind, meg fogják látni, az Önök szeretettel együtt, amikor eljön az, akit a mi közös dalunk, a Szól a kakas már olyan kétségbeesett vággyal hívogat. Órizzék addig őket jó emlékezetükben.

Elhangzott a városi megemlékezésen

Gáll Ottó, az Eötvös Károly Magyar-Izraeli Baráti Kör elnöke

Néhány héttel ezelőtt beszélgettünk Färber György elnök úrral, mennyivel más lenne a Hitközség élete, ha lenne itt egy 100-200 fős közösség. De, ahogy szomorúan megállapítottuk, a megyében sem nagyon van 200 zsidó ember.

Pedig valaha népes zsidó közösség élte itt a mindennapjait, a huszadik század elején a népesség 10%-át is elérte a zsidóság aránya. Ekkor jött a huszadik század közepének nagy népirtása, a zsidók és más kisebbségek elleni tömeggyilkosság.

A hitleri náci rémuralom nem a tömeggyilkossággal kezdődött. Sok előményt szoktunk felsorolni, ami megelőzte a fizikai gyilkosságokat. Én ma egyet szeretnék ezek közül kiemelni: a könyvégetést.

Már az ókorban is, majd később is világszerte előfordultak ilyen jelenségek. Könyveket általában vallási vagy politikai okból égettek, olyanokat, amelyeket az égetők saját világnézetük szempontjából, vagy a hatalmuk megőrzése szempontjából károsnak találtak.

„Ez csak előjáték volt. Ahol könyveket égetnek, ott végül embereket égetnek” – fogalmazza meg prófétikus gondolatait Heinrich Heine 1820-ban. A költő szavai 1933-ban kezdtek valóra válni, amikor Joseph Goebbels náci propagandaminiszter vezetésével nemzetiszocialista diákok több tízezer könyvet égettek el. Már Hitler januári hatalomra jutásától kezdve a propaganda minisztérium nekilátott a „német szellem-ellenes” írók és művek listázásának. A világirodalom jelentős művei tűntek el a könyvtárak polcairól, tudós professzorokat tiltottak ki az egyetemekről. Többek között a zsidó szellemiségű könyvek kiirtására a német egyetemisták diákszövetsége négyhetes akciót szervezett, amely a berlini könyvégetéssel ért véget: május 10-én Berlinben hatalmas tömeg várta 20 ezer könyv zenével és énekléssel kísért, rituális tűzbe vetését.

Az ismertett eseményben többször is szerepelt a szellem szó. A német szellem, vagy szellemiség, a németellenes és a zsidó szellem. Ebbe értve mindazt, amit a jelzett népcsoport létrehozott, vagy amit annak tulajdonítanak. A német szellemmel nem szeretnék ma foglalkozni, sokat beszélhetnénk róla, mit adott a világnak, és mit okozott a világban a németnek titulált szellem. Viszont ami az 1933-as könyvégetésekhez vezetett, az a zsidó szellem, és annak a némettel – Goebbels szerint – összeegyeztethetetlen volta. Hitler nem csak a zsidók fizikai megsemmisítését tűzte ki célul. Ha csak ennyit ér el, nem lett volna elégedett.

Hitler mindent, ami a zsidóságra emlékeztet, mindent, ami a zsidókhoz bárhogyan köthető, el akart pusztítani. A szellemet akarta megsemmisíteni.

Mit adott a zsidóság a világnak?

Ábrahám, Izsák, Jákob (aki Izrael is): innen számítjuk a zsidóság származását. És József, aki megmentette Egyiptomot, és Egyiptom megmenekülése még a környező népek megmenekülését is jelentette a hét szűk esztendőben.

Mózeset, akin keresztül kaptuk a Tízparancsolatot, ami a mai ember értékrendjének is szilárd alapja, hívőnek és nem istenhívőnek egyaránt! Emberek milliói, milliárdjai vallják ma is, hogy az a helyes, hogy Ne ölj!, hogy Ne kívánd azt, ami a másé, hogy Ne lopj! Hogy hetente hat napot dolgozz, de legyen a héten egy napod, amikor nem dolgozol, és élvezd az életedet! Hogy legyél hűséges a házastársadhoz! Az Örökkévaló zsidó szolgálainak köszönhetjük a Szentírást, a kereszténység is zsidó gyökerekkel rendelkezik!

Mi lenne a probléma ezzel a zsidó szellemmel? Hiszen ma is méltán csodálunk nagyon sok zsidó hírességet: a tudós Neumann Jánost és Albert Einsteint, a színész Ruttkai Évát és Woody Allent, az írodalmár Rejtő Jenőt és Radnóti Miklóst, a sportoló Hajós Alfrédet és Mark Spitzet.

Tisztelt Megemlékezők!

Bátran állítom, hogy a mai európai civilizáció alapja a zsidó és keresztény nyilatkozatás! Ha nem lenne a Szentírás, a Könyv, ha nem osztotta volna meg a zsidóság a mózesi örökséget, a törvényt, Isten útmutatását az emberiséggel, elképzelni is nehéz, milyen életet élnénk. Sok idő kellene, hogy elmélyedjünk benne, mi mindent kaptunk a Könyv Népétől! Az egészséges táplálkozás, a rendszeres tisztálkodás, az emberi élet és az emberi méltóság védelme alapvető részei az életünknek, amiket mind a zsidó szellemnek köszönhetünk.

Miért haragudott erre Hitler? Ember nem érti, és nem is lehet megérteni. De a terve

nem sikerült. Nem sikerült elpusztítani a teljes zsidóságot! Sőt, megszületett, Izrael, a modern zsidó állam. Vannak zsidó közösségek szerte a világon, és itt vannak Önök, kedves barátaim: élő hitközség van Nyíregyházán. Igaz, nincsenek kétszázán, és talán a megyében sincsenek kétszázán. Ez tragédia, de mégis a tömeggyilkos nácizmus kudarca.

Van Nyíregyházán zsidó hitközség, és kívánjuk, hogy örökké megmaradjon! Hogy így lesz-e, nem tudom. De él, és élni fog a zsidó szellem! – és ez a nácizmus totális kudarca!!!

Szellemi családom, a Hit Gyülekezete helyi közössége nevében ígérhetem Färber György elnök úrnak és a zsidó közösségnek: amíg a mi egyházunk létezik, addig a zsidóság szellemi öröksége nagy becsben lesz tartva. Mert az a szellemi örökség, amit

Önök, kedves zsidó barátaim, és az Önök ősei nekünk ajándékoztak, az örök emberi érték, az emberiség kincse!

Emlékeztünkben őrizzük Spiró Ignác bácsit és Zóber Jenő bácsit. Megemlékezünk a tudós Bernstein Béla rabbiról, az eszlári perben az ügyvédek is segítő Szabolcsi Miksa újságíróról. Megemlékezünk az egyiptomi kivonulásról, a pészach-ról, Eszter királynőről és a purimról, a kürtzengés napjáról és a jom kipurról! És megemlékezünk a sátorok ünnepén arról, hogy az Örökkévaló az emberekkel van! És megemlékezünk arról, hogy az üdvösség a zsidók közül támadt!

Ne aggódjanak, kedves zsidó barátaink, lesz-e itt zsidó hitközség pár évtized múltán! A náci terve kudarcba fulladt! Az a szellemi örökség, amelyet a zsidóság az emberiségnek adott, amelyet a nyíregyházi zsidóság Nyíregyházának adott, örökre megmarad!

A Mindenható minket úgy segéljen!

Markovics Gyula holokauszt-túlélő

Elsősorban a jelenlévő túlélőket köszöntöm, és rajtuk keresztül azokat, akik nem tudtak eljönni erre a megemlékezésre egészségi állapotuk vagy más okok miatt.

Szó volt a holokausztról és 1944-ről, én pedig arról szeretnék megemlékezni, mi vezetett '44-hez.

1926-ban születtem. 1920-ban hozták az első zsidótörvényt. Azért kell visszaalnom erre az időszakra, hogy lássuk: a holokauszt csírája 1920-ból ered. Az igaz, hogy a pontot 1944-ben tették rá Auschwitz-Birkenauval – vagy inkább fordítva: Birkenau-Auschwitzcal, mert a vagonok Birkenaubá érkeztek. Az 1920-as zsidótörvényeknek szenvedő anyja volt minden túlélő, aki még itt van. Én, bár hat évvel később születtem, mégis éreztem a hatását, mégpedig akkor, amikor elkezdődött az iskola. A rövid idő alatt, ami rendelkezésünkre áll, nem akarom untatni a jelenlévőket. Sőt, azt mondom, hogy nem a jelenlévőknek szól, amit én el fogok mondani, hanem az utódoknak. Mondják el nekik, hogy mi történt 1920 után.

Az első zsidótörvényt követően néma csend volt, és pedig annak érdekében, hogy meg tudják teremteni az 1926-ban megjelenő pengőt. Ahhoz, hogy a pengőt bevezessék, ahogy a református egyház egyik vezetője mondja, a galíciai jöttek (ezek voltak a zsidók) pénzére és észére volt szükség. Bevezették. Arra az időre szüneteltették újabb zsidótörvények meghozatalát. Aztán következett az 1929-es gazdasági válság, majd eljött 1938, amikor már stabilizálódott minden. Horthy Miklós, aki a zsidótörvényt aláírta, a manapság elhangzó beszédek alapján mintha nem is létezett volna, sőt, ma ott tartunk, hogy felmentést keresnek számára, keresik az utat, hogy hol lehetne még szabad helyet biztosítani a szobrainak. Nehogy még megérjük azt is, hogy legyen ismét Horthy Miklós tér.

1941-ben, a polgári iskola negyedik osztályában összefoglalót írtunk, amikor megjelent két civil – úgy gondolom, nyomozók – a polgári iskola igazgatójával az osztályban és sügtak valamit. A tanár, aki magyar történelmet tanított – éppen annak az összefoglalóját írtuk –, utasította Weisz Oszkárt, aki az osztály legjobb tanulója lett volna, ha nem lett

volna zsidó (így csak kettes tanuló lett, másodosztályú), hogy szedje össze a könyveit, tegye be a táskájába és menjen el az urakkal! Ő elment az urakkal a családjához, és soha többet nem láttuk viszont őket. A szomszédok azt mondták, éjszaka nagy sírás volt az udvarban, elvitték őket. Utólag megtudtuk, már '45 után, hogy ez volt az a bizonyos Kamenyec-Podolszkij-féle „rendcsinálás”, ahova elvitték azokat a magyarokat, akik nem tudták az állampolgárságukat igazolni, mintegy 25-30 ezer egyént, mintegy 4-5.000 családot, és elpusztították őket, miután velük ásatták meg saját sírjukat... Azt mondta most Romsics Ignác, hogy Horthy Miklós 1920-ban óriási fejlesztést vitt véghez Magyarországon, tehát ő egyszerűen átlép az 1920-as zsidótörvényen. Annak, hogy '38-ban elkezdődött újból és következtek azok a dolgok, amiket itt az előzőekben elmondtak, következménye volt Birkenau-Auschwitz és a többi láger. Ma, amikor látom a tévében, hogy felvonulnak a budai kormánynegyed védők emlékére, akik '44-ben védték az akkori budai várat, fekete ruhában: abban vagy olyan fekete

ruhában, amit én a saját szememmel láttam az 1938-39-es években a visszacsatolás időszakában... Én sátoraljaújhelyi vagyok, a város másik vége Csehszlovákia volt, és láttam milyen pusztítást végeztek három nap alatt. A Rongyos Gárdának szabadrablást engedélyeztek; ott az a szabadrablás a zsidók ellen irányult: betört üzletek, roppant brutálisan véghezvitt kínzások... Nem csak a csendőrök, de a rendőrök részéről is, mert minket a rendőrség biztosított, hogy a vagonokhoz kijussunk.

Saját családunkat gyászoljuk. Gyászoljuk azokat, akikről nem is tudjuk, hogy milyen körülmények között pusztultak el. Nem tudja senki visszahozni a halottakat, a szellemüket. Valahol az ég különböző tájain nyugszik a poruk, a szellemük. Édesanyám tizenegy testvérét veszítette el családotól. Sátoraljaújhelyen ma egyetlen zsidót nem találunk, miközben a város 51%-a zsidó lakos volt. 11.500 gettóba szorított zsidót vittek el, a város lakossága mindössze 10.000 volt.

A magam részéről nem tudok mást mondani, mint azt, hogy vigyázzunk, nézzük meg, mit tettek most a politika érdekében vagy más érdekében, a vagyongyarapodás érdekében. A jelen és az utókor számára, az utódaink számára a történelemlékönyvet úgy próbálják megalkotni, hogy ezek a korábbi dolgok beleférjenek. Történelemtanárok mondják, hogy a németek bevonultak, és a németek mit tudom én, milyen módon kerültek Magyarországra. Akiket elvittek innen, azok legtöbbször németekkel csak kint találkozott Birkenauban. A csendőrség, a rendőrség, az államigazgatási szervek biztosították azt, hogy ez végbemenjen. Szakály Sándor vagy a másik történész, aki azt mondja, hogy bizonyos személyek összeszedése és elpusztítása '38-ban vagy '41-ben államigazgatási eljárás volt, a történelmet hamisítja meg.

Azzal zárom a mondandómat, hogy imába foglaljuk a nevüket, szellemüket, de soha nem fogjuk megtudni, hogy milyen kínok között távoztak el az élők sorából azok az emberek, akik a halálgyárakba kerültek, akik az ipari módon elpusztított áldozatok közé tartoznak. Bízunk benne, hogy ez még egyszer nem fog bekövetkezni.

Bozorády Zoltán evangélikus lelkész

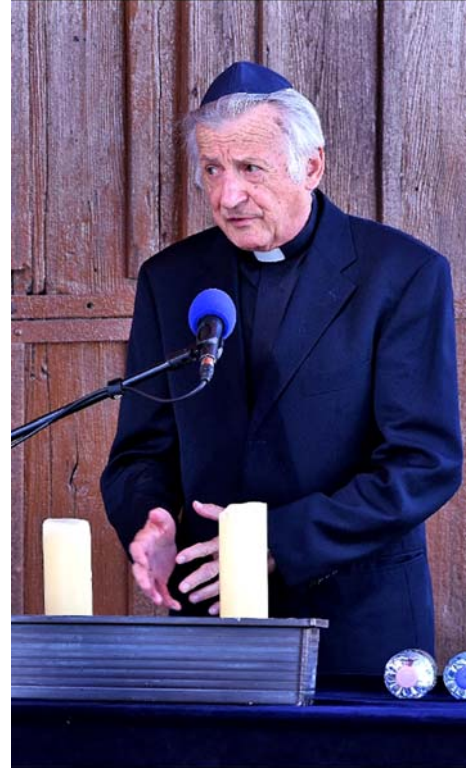
Több évtizede, mikortól lehetőség nyílik arra, hogy tudjunk erről az alkalomról, én jelen vagyok a megemlékezésen. Az elhangzott beszédek és a nevek felolvasása olyan hatás az emberi lélekre, amelybe beleborzongunk. Ha nem lett volna lehetőségem megismerni azt, aki Mózesnek a törvényt adta... Akik nem ismerik, nem fogadják el, azt gondolom, hogy a mi korunkban is nagyon-nagyon sokan vannak.

A múltba nézek és látjuk a múltnak a szenvedéseit és gyötrelmeit, és hívő emberként az ember elgondolkozik azon, hogy lehet megérteni, mivel lehet megmagyarázni. Tulajdonképpen azzal, ami elhangzott a köszöntő beszédben, hogy az ember nem fogadja el, amit Isten mond. Nem kapunk feleletet sokszor a kérdéseinkre, ha fölfelé nézünk, pedig Isten mindenható, örökkévaló. Vannak zsidó barátaink és jól esik az is, amikor itt kedves hölgyek jobbról-balról megpusztilnak és a kezemet fogják, és a férfitestvérek is megölelnek engem. A készülés, amikor ide akarok jönni, nagyon nehéz alkalom számomra, mert napokkal előbb imádkozom és kérem az Urat, hogy vezesse a gondolataimat. Innen indul az, amit tőle kaptam: a kijelentés önmagáról, amikor Mózesnek kijelenti magát, tehát Isten megmondja, hogy ki és megmondja, hogy mit akar egy néppel. Ez az örökség hosszú; ha Ábráhámmal kezdjük, négyezer éves öröksége a zsidóságnak. Olyan történelmi örökség, olyan hatalmas, mindent felülmúló örökség, amelyet úgy lehet hordozni, hogy nem felejtünk el fölfelé nézni a mélységekből sem. Hogy belekapaszkodunk Isten kijelentésébe: Én vagyok az Úr, rajtam kívül nincs – ahogy a Próféta mondja. És Ő van.

Minden évben az a kérdés szorongat, hogy tudok-e olyat mondani, ami reménységet és vigasztalást ad, hiszen én ebben az Istenben hiszek, aki azt mondja: én vagyok Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak az Istene. Nincs emberi szó, amely megvigasztalhat, csak amit Ő mond: Örökkévaló szeretettel szeretlek titeket és felépítelek benneteket. Azért imádkozom, hogy a zsidóság felépüljön és erős legyen. Az együttérzésünket a szavakon túl nagyon nehéz megfogalmazni. Kérdőjel van az ember szívében: tudjátok? hiszitek, hogy együttérzünk, hogy imádsággal fordulunk az Örökkévaló felé? Mert tényleg így van. Istennek terve van a zsidósággal. Attól kezdve – nyilván előbb is volt, csak onnan tudjuk –, amikor Ábrahámot elhívta. Még mindig terve van a zsidósággal. Nekünk, akik Őt mint keresztyények ismerjük és követjük, nekünk fontos ezt számon tartani és a mélységekben a zsoltárossal együtt

megfogalmazni: A mélységből kiálltok hozzád, Uram! Uram, halld meg hangomat! És ezzel az imádsággal fordulunk most is, hiszen nem külső jelekben sírtok, hanem az emlékeitekben, az elhangzott beszédekben hordozzátok fájdalmatokat. Szeretnénk biztosítani arról benneteket, hogy a fentről való Isten szeretetével szeretünk titeket és gondolunk rátok imádságainkban, és kívánjuk az Úr vigasztalását. Hozzá tartozik a mondanivalómhoz az is, hogy én nem látom rózsaszínnek a jövőt, elsősorban Isten népe számára nem látom rózsaszínnek. Se a zsidóság, se a kereszténység számára. Talán, ha nem könnyű évek jönnek, egy dologban nagy segítséget kapnak a keresztyények: kicsiségünkben és diaszpóránkba szorulva még közelebb kerülhetünk egymáshoz, és egy szívvel és egy lélekkel tudjuk segítségül hívni Őt, aki erre bátorít minket. Töltsön be titeket az Ő lelkével, és erősítsen meg!

A megemlékezésről készített fotók Tóth-Ábri Péter felvételei

Szeretettel és mély együttérzéssel gondolok Önökre, és hordozzuk a mai istentiszteleti alkalmunkon az oratio öcumenicában a gyászt, a veszteséget és a feldolgozhatatlan tragédiát. Távollétemben is osztozom fájdalmukban, és könyörgésemben viszem Isten elé megemlékezésüket, Akinek van hatalma a gyászban enyhülést és vigasztalást adni (Zsoltárok könyve 30,12).

Az Önök vesztesége a város, egy nép, egy nemzet és az evangélikusság vesztesége is, ezért egyedül a Mindenható Istenhez fordulhatunk kegyelemért, Nála találunk vigasztalást, útmutatást és reménységet! Így adjon áldást az Úr együttlétükre, a megemlékezésre.

Egy igével gondolok Önökre, megköszönve, hogy megtiszteltek meghívásukkal:

„Szemeimet a hegyekre emelem, onnan jön az én segítségem.

Az én segítségem az Úrtól van.” Zsolt 121,1-2a

Szeretettel

Zsarnai Krisztián esperes

Hajdú-Szabolcsi Evangélikus Egyházmegye

A MÁRTÍROK EMLÉKNAPJA APROPÓJÁN

A zsidóknak nem adatott meg a tartós felejtés. Mindig szembesíti őket valahogy a történelem azzal, hogy ők zsidók. Nem hagyja őket a múlt felejtési, zavartalanul ünnepegni győzelmeket, sikereket, mert ők zsidók. Ahogy Konrád György írja: egyszerre tudnak megrendülni és tréfálkozni, megbocsáthatatlanul gyorsan ítélni, elítélni és el nem fogadni. Nehezen vegyülnek, olvadnak egymásba, akár méltatlanul is gyanakodnak, mert ők zsidók. Büszkéek és tudnak szenvedni, ha nem is kell. Büszkéek, mert nemzetet teremtettek, demokráciát építettek, modern életet a semmi közepén. Megvédik javaikat minden áron. Befogadtak és befogadnak minden zsidót. Büszkéek legnagyobb értékükre, a fennmaradásra és az önazonosságra.

A Mártírok Emléknapján tisztelettel emlékeztünk a kitaszítottakra, a megnyomítottakra és a kigúnyoltakra. Emlékeztünk a szorgalomra, a tudásvágyra és az összetartozásra. A toleranciára, a beolvaszthatatlanságra. Legyél, aki vagy: zsidó, és büszkeséggel hirdesd!

Dr. Dolinay Tamás

MEGEMLEKEZÉSEK KISVÁRDÁN

A város történelmi múltjának szerves része a helyi zsidóság története, annak a népcsoportnak a múltja, amely pezsgő életével tette mozgalmassá és elismertté Kisvárdát. A holokauszt előtt a magyar vidéket virágzó zsidó hitközségek népesítették be. Ezek egyike volt a kisvárdai közösség, amely 1941-ben 3770 tagot számlált az akkor közel 15 ezer fős városban.

A kegyetlen zsidógyűlölet és emberirtás azonban halálos csapást mért a kisváros zsidóságára. Kisvárdán ma már egyetlen zsidó túlélő lakik: a 86 éves Molnár Laci bácsi, aki 13 évesen szüleiivel együtt megjárta Auschwitz–Birkenaut, később Dachaut.

Május 29-én hétfőn délután volt az idei első holokauszt megemlékezés a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség (MET) Galilea Háztemplomában. A megemlékezésen részt vett Iványi Gábor lelkész, a MET elnöke, Färber György elnök vezetésével a Nyíregyházi Zsidó Hitközség, valamint a tokaji zsidóság képviselői. Iklódy László, a gyülekezet lelkészének rövid megemlékezését követően Iványi Gábor hirdetett igét. Az emlékezés végén a résztvevők megkoszorúzták a Galilea Háztemplom udvarának haragtornyán és a MÁV állomás épületén elhelyezett emléktáblákat.

Másnap a Rétközi Múzeumban, a volt zsinagógában Kisvárdai Város Önkormány-

zata, a Rétközi Múzeum, a Kisvárdai Települési Értéktár Bizottság és a Kalanit Magyar–Izraeli Baráti Társaság képviselői emlékeztek a 73 évvel ezelőtti eseményekre. Ez alkalommal nyitották meg Tóth–Ábri Péter Zsidó pillanatok című fotókiállítását és mutatták be Csutkai Csaba Ahol szétoszlik a világosság című fotóalbumát.

A megjelent vendégeket Leleszi Tibor polgármester köszöntötte, felidézve a szomorú eseményeket. Ezt követően nyitotta meg a kiállítást Somos Péter, a Nyíregyházi Zsidó Hitközség hitéleti vezetője (lásd 12. oldal). A Debreceni Zsidó Hitközség alelnöke, Grósz Zsuzsa volt kisvárdai lakos a városban eltöltött éveit idézte fel. A Szatmárnémeti Zsidó Hitközség elnöke szólt a máig fájó eseményekről. Elmondta, hogy ma Szatmárnémetiben több mint száz zsidó él és gyakorolja hitét.

A fotóalbumot Dr. Vofkori Mária történész, a Rétközi Múzeum igazgatója, egy-

ben a könyv szerkesztője, Néző István helytörténész–könyvtáros, Csutkai Csaba fotóművész és Somos Péter mutatták be. A megemlékezésen egy zeneszámot, dalt adott elő Latin Márta fuvolaművész és zongorakísérője, Miller Olga művésztanár. A Bessenyei György Gimnázium és Kollégium két tanulója, Sinka Ádám és Szabados Attila mondott egy-egy verset.

A rendezvény végén a zsidó hitközségek tagjai a közönség részvételével gyászimát mondtak, gyertyát gyújtottak és egy-egy kavicsot helyeztek el az előcsarnokban fölmagasló menóra s a mögötte lévő márványfalak névzuhataga előtt.

Vincze Péter

BETÜKKÉ VÁLT SORSOK

Egy Szabolcs megyei család emléktáblája előtt

Nevek... Köbe, márványba, gránitba vésett nevek... Sokaknak csupán betűk, mások akarva-akaratlanul elgondolkodnak rajta: vajon milyen emberi sorsot tömörít magába ez a néhány bevéselt betű. Ki volt ő, akinek egyszeri és megismételhetetlen életéből már csak egy név maradt?

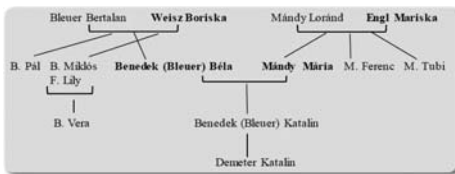
A nyíregyházi zsidó temetőben van egy megrendítően szép emlékfal, melyet az 1944-ben kiégett, Szarvas utcai zsinagóga köveiből építettek. Az emlékmű mindkét oldalán márványtáblák őrzik azoknak a nevet, akiknek nem adatott meg az emberhez méltó halál és az a kicsinyke föld sem, ahol teste porladhat, ahol megjelöli őt egy sírkő a kései utódok számára.

2016 decemberében ennek az emlékfalnak egy még üres márványtáblájára négy név került: egy házaspárnak és mindkettőjük édesanyjának neve. Az emléktáblát unokájuk, dédunokájuk, **Demeter Katalin** állíttatta, aki személyesen soha nem találkozhatott velük, s aki évek óta próbálja összerakni az egykor erőszakosan szétszakított és halálba küldött családja történetét. Vele beszélgettem róluk.

Mi ketten úgy ismerkedtünk meg, hogy fölkellette az érdeklődésemet a Szabolcs megyében egykor nagy köztiszteletnek örvendő Bleuer család, s a kutatásaim során jutottam el hozzád, aki ennek a nagy múltú, színes családnak vagy a sarja.

A Bleuerék egy kiterjedt család volt Szabolcs vármegyében. Számos tagja földbirtokosként igyekezett korszerű mezőgazdasági technikákat bevezetni, mások orvosként, ügyvédként járultak hozzá szűkebb és tágabb környezetük felvirágoztatásához. Mindig nagylelkűen támogatták azt a közösséget, melyben éltek. Ebbe a családba született édesanyám, aki Bleuer Katalinként¹ látta meg a napvilágot. Nagyapámék később, 1934-ben Benedekre magyarosították a nevüket, ezzel is kifejezve hazafias érzelmüket.

Dédapáid fiatalon meghaltak, a családjuk támasz nélkül maradt. Mit tudsz a dédmamáid életéről?

Nagyon hasonló sorsuk volt. Mindketten fiatalon maradtak özvegyen három gyerekkel, és rájuk szakadt a földbirtok kezelésének a gondja is. Engl Mariska jó módú, pesti lány volt, nem lehetett könnyű átvennie a gazdaságot, amikor egyedül maradt Piricsén. Weisz Boriska, bár Szakolyban született, és láthatta, hogy édesapja, Weisz Lipót hogyan kezeli a birtokot, de nagyon fiatal, mindössze 23 éves volt, amikor már egyedül kellett ellátnia ezt a feladatot. Weisz Lipót építtette a családjának azt a gyönyörű kúriát, ami Szakoly első képeslapján is szerepel, s ahol édesanyám is élt 13 éves koráig. Egyik dédanyámat sem ismertem, mindketten elpusztultak a vézskorszakban. A fiatal Boriskáról van egy-két megfakult fénykép, de Mariskáról még az sincs. Édesanyám nemigen beszélt róluk. Csupán apró mozaikok kerültek hozzám: például az, hogy Mariska nagyon elegáns jelenség volt, Boriskának gyönyörű, vörös haja volt. Róla azt is tudom, hogy sokat dohányzott. Ilyen és hasonló töredékekből próbáltam összeállítani a képet. Meg vagyok győződve, hogy mindketten erős egyéniségek voltak, hiszen nő létükre el tudták fogadtatni magukat egy férfitársadalomban gazdálkodóként, üzletemberként és családfőként egyaránt.

A rendkívül kevés tárgyi emléked között szerencsére megmaradt a Bleuer dédszülők, Boriska és Bertalan esküvői képe 1894-ből. Hol és hogyan telt az ő közös életük?

Édesanyám gyerekkori emlékében Boriska szigorú, sötét ruhás idős hölgyként élt, ezen a képen viszont egy nagyon szép, darázsderékű fiatal lányt látunk. Arcában föl ismerem nagyapámat és édesanyámat is, aki a 87. évében is gyönyörű. Amit tudok a Bleuer dédszüleimről, azt a Nyírvidék korabeli számaiból tudom. Balkányban kötöttek házasságot fiatalon: Boriska mindössze 18 éves, szinte gyerek lány volt, Bertalan pedig 26 esztendő. Ibrányba költöztek, ahol dédapám a megörökölt Bleuer birtokon gazdálkodott. A házuk Csúron volt, egy Ibrányhoz tartozó tanyán, ahol a fiatal pár nagy szeretetben élhetett. Házasságuk alig több mint 5 éve alatt Boriska három fiúnak adott életet. Nem sok ideje maradhatott másra a csöppségek mellett. Berti pedig keményen dolgozott a birtokon. De alig töltötte be a 31. évét, amikor bekövetkezett a tragédia: 1899 decemberében hastífuszt kapott, ami két hét alatt elvitte az életerős, fiatal férfit. Boriska 23 évesen maradt özvegyen, három kisfiúval. Akkor felvette a gyászruhát, és élete végéig sötét ruhában járt. Egyedül vitte tovább a birtok ügyeit, és egyedül nevelte föl gyermekeit. Haláláig hű maradt Bertihez.

Weisz Boriska és Bleuer Bertalan esküvői képe (1894)

Tudomásom szerint nemcsak Ibrányban volt birtoka, hanem az édesapja halála után Szakolyban is. Vannak-e egyáltalán információid dédanyád életének erről a részéről?

Valóban, az Ibrányban levő birtokon kívül ő örökölte a szakolyi Weisz-kúriát és a hozzá kapcsolódó birtokot is. Igaz, addigra a fiai is felnőttek. Érdekes, hogy Boriska a férje halála után nem költözött haza a szüleihez, hanem ott maradt Ibrányban, a Bleuerék közelében. Amikor nagyapám

megnősült, ő már Szakolyba vitte fiatal feleségét, és édesanyám otthona is a szakolyi ház lett. Tőle tudom, hogy Boriska Ibrányból Nyíregyházára költözött, és a birtok ügyeit nagyapámra hagyta, aki hetente átment Ibrányba, és ellenőrizte a gazdaságot. Amikor Jenő, Berti öccse, nehéz helyzetbe került, és el kellett adnia családjának ibrányi kastélyát, akkor Boriska felajánlotta nekik a csúri házat, hogy lakjanak ott.

Dédmamád másik nagy feladata fiainak a fölnevelése volt. Hogyan alakult az ő életük?

Boriska mindhárom gyermeke megérte a felnőttkort, és a családi hagyományoknak megfelelően gazdálkodott. A fiúk a helyi társasági élet kedvencei voltak: tanultak, jóképűek, sportosak, tele életkedvvel. Béla, a nagyapám igazi sportember volt: motorversenyzett, teniszezett, korcsolyázott, lovagolt. A legfiatalabb fiú, Miklós remekül síelt és vívott. Sajnos, a legidősebb fiú, Pali fiatalon halt meg, család nélkül. Édesanyám sem ismerte már, csak annyit tudott, hogy háborús sérüléseibe halt bele. Nem maradt fénykép róla sem. Miklós 27 évesen megnősült, felesége, Fuchs Lily gyönyörű lány volt. Lúcsón, egy magyarlakta szlovákiai faluban éltek, egy lányuk született, Vera. A nagyapám a szakolyi birtokot és kúriát kapta meg, és itt gazdálkodott. 1930-ban vette el nagyanyámat, Mándy (Mandel) Mária. A Mandelek szintén nagy tekintélyű család volt Szabolcsban. 1816 körül Nyírbátorban ők alapították meg az első zsidó hitközséget, 1850-ben, illetve 1851-ben pedig a mai CEREOL és az UNILEVER gyárak elődjét, elindítva ezzel a település iparosodását. A nagyszüleimet óriási szerelem fűzte egymáshoz. Nagyanyám remek humorral megáldott, rendkívül csinos, tehetséges és egy kicsit extravagáns nő volt, akit férje Máriaáknak szólított. A nagyapám igazi társra talált benne, hasonló érdeklődéssel és szenvedélyekkel, mint például a költészet és az állatok szeretete. Szerették a társaságot, gyakran látták vendégül a környékbéli barátait, pesti rokonaikat. Nagyapám nagyon komolyan vette a gazdálkodást és a Bleuer névvel járó kötelezettségeket. Tevékenyen részt vett a vármegye döntéseiben is a vasút- és útépitéstől a vízszabályozásig, és példamutatóan fejlesztette a birtokát. Korabeli tudósítások szerint az egyik legjobban gépesített gazdaságot vezette. Mezőgazdasági kiállításokon vett részt tenyészállataival és terménynevelésével, többször elhozva az első helyezettnek járó trófeát.

Nyíregyházán a Báthori utca 7. sz. alatt van az a gyönyörű villa, melyet Boriska dédmamáid építtettek. Mikor költözött ide, és hogyan élt Nyíregyházán? Tudsz erről valamit?

Úgy tűnik, Boriska akkor kezdte építtetni

¹ Bleuer Katalin nagyapja, Bleuer Bertalan mindkét ágon Bleuer volt: édesanyja a nagykállói dr. Bleuer Miklós lánya, édesapja pedig Bleuer Miklós unokaöccse volt. Bleuer Miklósról bővebben a Sófár 2017. májusi számában olvashatunk (6-7. oldal).

ezt a házat, amikor nagyapám és nagyanyám megismerkedtek, és mire összeházasodtak, addigra már be is tudott költözni. Édesanyám azt mesélte, hogy telente Szakolyból mindig bejöttek Nyíregyházára, és együtt laktak Boriskával. Dédanyámat Nyíregyházán is körülvette a család, hiszen a városban és környékén több Bleuer és Weisz rokon is lakott. De gyakran meglátogatta Miklós fiát is Lúcsra. Nemcsak azért, mert szeretett volna több időt tölteni a másik unokájával, Verával, hanem azért is, mert segíteni akart fiának, akinek súlyos érszükülete miatt amputálni kellett először az egyik, majd a másik lábát. Fia betegsége mélységes szomorúsággal és aggodalommal töltötte el Boriskát.

Hogyan sújtották az egymás után megjelenő zsidótörvények a dédszüleidet, nagyszüleidet?

Nagyapám büszke magyar ember volt, ezért is volt számára fájdalmas a törvények okozta megalázottság. Gimnazistaként előérettségizett, hogy harcolni tudjon az első világháborúban. Büszkén örizte azt az újságcikket, amelyik egyik felmenőjét méltatta az 1848/49-es szabadságharcban való hősi részvételéért. A zsidótörvények miatt életük nagyot fordult, elvesztették a birtokaikat. Igaz, nem azonnal, mert nagyapám – háborús érdemeire való tekintettel – kezdetben felmentést kapott. Amikor már nem adott védelmet a kitüntetése, kihallgatást kért Kállay Miklós miniszterelnöktől, hogy legalább a szakolyi ház körüli 10 holdat megtarthassa. A föld elvesztése Boriskát is nehéz helyzetbe hozta, már nem tudta fenntartani a Báthori utcai házat, és néhány szobát ki kellett adnia. Hasonlóan válságos volt Mariska helyzete Piricsén. Családomnak minden vagyona a földben volt. Amikor azt elvesztették, majdhogynem földönfutókká váltak.

Most a legnehezebb kérdést teszem fel neked: mi történt velük a vészkorszak idején?

A jóindulatú piricsői jegyző szólt Mariskának, hogy másnap gyűjtik össze a zsidókat, ezért a dédmamám átment Szakolyba, hogy együtt legyen a család, amikor a gettóba viszik őket. Boriska Lúcsra utazott Miklós fiához, hogy támogassa e nehéz helyzetben. Édesanyámat, nagyanyámat és Mariskát bevonatba tartó vonatba. Édesanyám 13 éves, a nagymamám 35, Mariska dédnagyanyám pedig 59 éves volt. A táborban az édesanyámat a nagymamájával együtt a gázkamrák felé irányították, de amikor anyukám észrevette, hogy az édesanyja a másik sorban van, átszaladt hozzá. S hogy a kápók ne vegyék észre, hogy édesanyám még csak egy gyerek, a nagymamám a reggeli számlálásnál egy összegöngyölt kabátra állította a csoport közepén. Így került el a gázkamrára. Egy idő után elkezdték a menetet Riga felé haj-

tani, majd vissza. Amikor már az oroszok szinte lőtávolságra voltak, az örök ki-terelték a foglyokat egy hőmezőre, és mivel már nem volt lőszerük, mindenkit puskatussal vertek fejbe. Anyukám összehúzta magát, és nem adott életjelt, de a nagymamám a fájdalomtól felhördült, így kapott még egy ütést... Anyukám a hóban töltötte az éjszakát, amíg a szovjet katonák rá nem találtak.

Nagyapám Melkbe került. A gettóba hurcolása előtt a csendőrök félholtra verték, drága szőnyeget követelve rajta. S mindezt annak a szakolyi jegyzőnek az utasítására, aki azelőtt a nagyapám rendszeres kártyapartner volt, s tudta, hogy a nagymamám által szőtt kilim szőnyegek kivül nincs más a házbán Nagyapám a lágerben mély depresszióba esett, nem evett, minden ételmét dohányra cserélte. Éhen halt, mert nem bírta elviselni, hogy nem tudta megmenteni családját a borzalmaktól. Tubi, a sógora vele volt, ő túlélte. Mindezt tőle tudjuk.

Nagyapám testvére, Miklós és családja a Pannonhalmi Apátságban húzták meg magukat. Miklós vívótársa Svájcban intézte el nekik ezt a lehetőséget. Boriskának azonban nem volt hely Pannonhalmán. Lúcsra maradt. Amikor Miklósék elmentek, Boriska öngyilkos lett. Úgy halt meg ahogyan élt: büszkén, emelt fővel, a saját döntése szerint. 68 éves volt.

Tudjuk, hogy sokan, akik túléltek a holokausztot, nem tudtak beszélni az átélt borzalmakról még a családtagjaiknak sem. Te mikor és hogyan szembesültél családotd tragédiájával?

Édesanyám gyerekként, egyedül élte túl a vészkorszakot. Szovjet katonák szabadították fel, de olyan gyenge és beteg volt, hogy Tambovba vitték kórházba, ahol több mint fél évet töltött. Amikor végre hazajött Magyarországra, abban reménykedett, hogy talál valakit a családból, de a hozzá legközelebb állókból senkit nem talált.

Végül Mariska testvére, Dóra néni fogadta be. Édesanyám egy bentlakásos gimnáziumba iratkozott, hogy senkinek ne legyen a terhére. Nem beszélt arról, hogy mi történt vele, a szüleivel, a nagyszülei-vel... 1963-ban Riga környékén jártunk, ahol édesanyám kereste annak a lágernek a helyét, ahová erőltetett menetben hajtották őket tankcsapdákat építeni, de senki nem tudott útbaigazítást adni. 9 éves voltam, és nem tudtam mire vélni a dolgot. Kiskamaszként olvastam a zsidókról és a vészkorszakról, de akkor még nem tudtam összekapcsolni ezeket a családommal. Nem tudom konkrét dologhoz kötni, de egyszer csak megvilágosodott előttem, hogy Édesanyám azért vesztett el mindent és mindenkit, és nekem azért nincsenek nagyszüleim, mert zsidók voltak. Azt, hogy édesanyámat Auschwitzba vitték, jóval később tudtam meg. Mindig egy elejtett mondatból derült ki egy-egy fontos részlet arról, hogy mi is történt. A gimnáziumi évek óta szinte kényszeresen olvasom, ami hozzáférhető a zsidókról és a XX. századi történelmünk-ről. Ezzel próbálom pótolni a családi történetek hiányát. De a hiányérzet nem múlik, még most is bennem van, pedig lassan már idősebb vagyok, mint Boriska, amikor meghalt.

Az, hogy elkezdted kutatni a múltjukat, beszélsz róluk, emléktábla őrzi nevüket a nyíregyházi temetőben, ad-e valamilyen megnyugvást számodra? Egyáltalán: hogyan lehet az utódoknak feldolgozni a feldolgozhatatlant?

A zsidókat gyakran „az írás, a könyv népé”-nek nevezik. Lehet, hogy ezért is olyan fontos nekem, hogy az elveszett családom tagjainak neve és története le legyen írva. Az írás megmarad, és ezzel talán az életük, a munkájuk, a szenvedésük történetét is megőrzi az utókor.

Danbury, Connecticut – Nyíregyháza, 2017. május 28.

Demeter Katalin – Urbán Terézia

Boriska egykori Báthori utcai villája ma

VANNAK MÉG TANÚK XXXIII.

Erdős Gáborné Dr. Simon Zsuzsa

Dr. Simon Zsuzsa

Interjúalanyom a Kanadából látogatóba hazatért, mintegy ötven év után megtalált unokatestvérem fogadott édesanyja: Erdős Gáborné dr. Simon Zsuzsa. Most volt a 90. születésnapja, Keszthelyről származik, Budapesten él. Az ő története következik.

1927. április 26-án születtem Keszthelyen. Édesapám Simon Márton, édesanyám Krausz Margit.

Édesapám egy nagyon régi keszthelyi zsidó család, a Neumark család leszármazottja volt. A keszthelyi zsidókról készült egy évkönyv, eszerint már 1790-ben említést tesznek a Neumarkokról. A Simon nevet 1896-ban édesapám születésekor vették fel.

Anyai nagyszüleim jómódúak voltak. Nagyapámnak előbb Karmacson volt fűszerüzlete, majd Keszthelyre költöztek és kiterjedt kereskedéssel foglalkoztak.

Apám gazdasági főiskolát végzett, de mint zsidó nem kapott a képzettségének megfelelő munkát, ezért beállt dolgozni a nagyszüleim hentesüzletébe.

Nem voltunk különösebben vallásosak, de a zsidó ünnepeket megtartottuk, és én minden pénteken mentem édesanyámmal templomba.

Igazán vallásos az anyai dédnagyapám volt, aki 1943-ban 99 éves korában halt meg. Emlékszem, mindig ő vezette a szeder estéket.

Testvérem nem volt, egyedüli, rettene-

tesen kíváncsi természetű gyerek voltam. Nagyszüleim, ha beszélgettek az életről, a világról, mindig mondták: „nicht vor dem Kind” – és kiküldtek a szobából. Én azonban visszalopakodtam hallgatózni, így mindenről tudtam. Világos volt előttem, hogy mi történik a világban, mire számíthatnak a zsidók. Nagyon jó tanuló voltam, elvégeztem a négy polgárit, de gimnáziumba már nem mehettem a származásom miatt.

Édesapám részt vett az első világháborúban, kitüntetett katonatisztként szerelt le, így felmentették a munkaszolgálat alól. 1943-ra elvették a család üzleteit, többek között a hentesüzletet is. Apám azzal foglalkozott, hogy a jégverembe jeget gyűjtött. Egyik alkalommal jött hazafelé lovas kocsival. Elgondolkodott, zörgött a szekéren a jég, így nem hallotta meg, hogy jön a vonat, és a Keszthely-Tapolca között közlekedő szerelvény halálra gázolta kedvenc lovával együtt. 49 éves volt, fess, jóképű férfi. Unokatestvére volt Simon Böske, az első magyar szépségkirálynő, akit 1929-ben Párizsban Miss Európának választottak. Édesapám szerintem férfiban szebb ember volt, mint Simon Böske nőben.

1944. május 1-én anyám és én a nagyszüleimmel, édesanyám öccsével, aki gerincbeteg volt, együtt mentünk be a gettóba. A zsinagóga körüli házakból

alakították ki a gettót, ide voltunk bezárva. Aztán jött a parancs, hogy megyünk Zalaegerszegre.

Soha nem felejttem el azt az érzést. Voltunk a gettóból a keszthelyi állomásra, keresztül a gyönyörű parkon. Megcsapott a májusi virágillat, és átfutott rajtam a gondolat, hogy én ezt már soha többé nem fogom látni, nem fogom érezni. Zalaegerszegen a téglagyárba vittek bennünket, ott velünk volt édesanyám húga is a kilenc éves kislányával. Az egész deportálásnak a legszörnyűbb élménye az volt, amikor jött az Endre és a Baki és a gazdag zsidókat kihívták, majd ütötték, verték, hogy hová tették az aranyat. A drága nagyszüleim, mint jómódú emberek beleestek ebbe. Borzasztó volt, amit ott műveltek velünk és mi tehetetlenek voltunk.

Július 5-én indult el velünk a vonat és július 8-án érkeztünk meg Auschwitzba. Minden gyorsan történt, kiszálltunk a vagonból. Én, a 16 éves hosszú copfos kislány a 42 éves magas, csinos édesanyámmal. Mengele szelektált, mikor ránk került a sor megkérdezte: „Mutter und Kind?” (Anya és gyereke?) Én gondolkodás nélkül rávágtam, hogy „Ja” (Igen). És ekkor megtörtént a csoda, nem tudom mi volt aznap azzal az emberrel, de mindkettőnk munkára választott. Birkenauba kerültünk, a szörnyű lágerbe, levágták a szép hosszú copfomat, már nem tetováltak, hanem az ócska selyemruhám hátára egy piros háromszöget festettek. A festék beleivódott a bőrömbbe. Láttam azt a szörnyű légert, a latrinát, a földön fekvőnk, megfordulni sem volt hely. Nagyon elkeseredtem, mondtam anyámnak, hogy én ezt nem bírom, én így nem akarok élni, menjünk inkább neki a drótnak. Édesanyám persze visszatartott.

A felügyelők között volt egy viszonylag jóindulatú szlovák nő, ő mondta, hogy ha munkára hívnak embereket, akkor jelentkezünk. Rendszeresen volt válogatás munkára, mit mondjak, nagyon kellemes volt meztelenül sétálni a mustrán.

Augusztusban mindkettőnk kiválasztottak, menni kellett a fürdőbe, na, akkor megfordult a fejünkben, hogy gáz jön vagy víz jön a zuhanyból, de víz jött. Akkorra az egyik keszthelyi fogorvos, aki a latrinákat takarította, már felvilágosított minket a gázkamrákról, a hullaégetésről. Fürdés után kaptunk egy kis rövid ujjú ruhát, majd iszonyú háromnapos vonatút következett, míg megérkeztünk Ravensbrückbe.

Dr. Simon Zsuzsa és fogadott lánya, Dr. Székely Éva

Ott nem voltunk sokáig, hanem elvittek Lipcse külvárosába. Alig helyeztek el bennünket barakkokba, másnap Lipcsét lebombázták, szerencsére a lágert nem. Onnan aztán megint továbbmentünk és elkerültünk Altenburgba, a Hugó Schneider Ag (HASAG) gyárába, ami akkor hadiüzem volt. Napi 12 órát dolgoztunk hol nappal, hol éjjel, de egy héten egyszer volt meleg víz és emeletes ágyakban aludtunk. A táborparancsnok egy kegyetlen sváb nő volt, egy emberbőrbe bújt ördög, akit elneveztek „Lósznak”. Egyebet nem hallottunk tőle, csak azt, hogy „los-los-los.”

Hatalmas láger volt, olasz, cseh, belga foglyokkal és német polgári munkásokkal dolgoztunk együtt. Aki legyengült, azt visszavitték Auschwitzba. Téli ruhát valamelyik lágerből hoztak és ettől kezdve megkezdődött a ruhatetű áradat. Ezzel a munkával viszonylag szerencsénk volt, viszont én szinte egyáltalán nem tudtam enni, anyám próbálta belém tömni a borzalmas híg kását, de én le sem bírtam nyelni. A gyár adott néha a foglyoknak is élelmiszert-utalványt, amiből lehetett venni mûmézet és marharépa salátát. A répát elrágcsáltuk, és a mûmész segítette rajtam, hogy valahogy fenn tudjam tartani magam. Persze ha anyám nincs, akkor én sehol sem lennék, ő volt olyan élelmes és kitartó, nem engedte, hogy elhagyjam magam. Voltak a táborban lengyelek, nem zsidók, hanem a megszállt területektől deportált lengyelek, azok ott a táborban is utálták a zsidókat. A fölöttünk lévő ágyon lakott viszont két német cigánylány, Betty és Annelise, ők nagyon kedvesek, segítőkészek, testvériesek voltak. Ha bármit megtudtak, megosztották velünk, mikor van meleg víz, mikor kerül valami étel.

Aztán 1945 április elején észleltük, hogy valami változás van. Az történt, hogy a Lagerälteste lánya, Rózsi megütötte Lószot, a szörnyű sváb parancsnokot, és az nem ütött vissza. Egyre többször volt légiriadó, jöttek az amerikai repülőgépek és bombázták a gyárat. Egy este őrök sorba állítottak ben-

nünket, kezünkben a lágertállal, és elindítottak gyalogmenetben. Akkor láttam először Altenburg városát, mert a gyár a külvárosban volt. Szörnyű káosz volt már akkor, Wehrmachtosok, más nemzetek katonái, foglyok vonultak össze-vissza. Mi persze egymás között magyarul beszélünk, amit meghallott egy magyar katona és odaszólt nekünk: jaj, drága testvéreim. Na, én akkor hozzávágtam a lágertállat, „persze, testvéreim”. Felértünk egy dombtetőre, amikor egy belga és egy görög zsidó férfi vállalta, hogy odamegy az amerikaiakhoz, és szól, hogy ne löjjenek ránk. Közben a táborparancsnok elkezdett nekünk hízelegni, hogy ő milyen jó volt hozzánk. A foglyok – köztük én is – lerugdosták a dombról, majd később nagy örömünkre a belga zsidók szétépték a fõtéren. Ha rágondolok, hogy én egy macskába sem tudnék belelúgni, és akkor milyen indulatok munkáltak bennem, szörnyű. Az emberrel, ha kegyetlenül bánnak, maga is kegyetlen lesz.

Jöttek az amerikaiak, volt közöttük egy rabbi is. Mikor minket megláttak, feltették a kérdést: „Milyen lények ezek, emberek egyáltalán?”. Én 31 kg voltam, anyám 32, tetvesek, koszosak. Az amerikaiak kihirdették a város polgárainak, hogy gyűjtse nek ruhákat. Ez már Waldenburgban volt, ahol a nyilvános fürdőben megfürödhettünk, megszabadultunk a szörnyű tetves ruháinktól. Persze a háborúnak még nem volt vége. Bekerültünk egy kis erdei szállodába, ami korábban SS üdülő volt, ahol a szobánk falán egy Hitler kép lógott. Leakasztottuk és kidobtuk a földre, valahonnan odajött egy olyan 5-6 éves német kisfiú, aki elkezdte a képet üvöltve taposni, míg az szét nem ment.

Az amerikaiak gondoskodtak rólunk, kaptunk rendesen enni, persze abból is baj lett, mert sokan betegek lettek a hirtelen evéstől.

Elérkezett május 9. Vége a háborúnak! Összehívtak bennünket az amerikaiak, elmondták, hogy ahol vagyunk, az orosz

zóna lesz. Van arra lehetőség, hogy velük menjünk, ne maradjunk az oroszoknál, oda megyünk aztán a világban, ahová akarunk. Én kértem anyámat, hogy menjünk az amerikaiakkal, ő azonban mindenáron haza akart jönni. Hiába érveltem, hogy nemigen élte túl senki a családból, hiszen a testi hibás öccse vagy a húga a kisgyerekekkel, az idős szülők biztos a gázba kerültek. Persze így is történt. Anyám hajthatatlan volt, maradtunk. Jöttek az oroszok, vonatokra zsúpolták bennünket és Prágán keresztül hazajöttünk Magyarországra.

Komáromnál a híd le volt bombázva, ideiglenes pontonhídon jöttünk át. Vidámak voltunk, velünk volt a lágerban szerzett barátom az édesanyjával, ők akkor tudták meg, hogy az édesapa is megmenekült.

A hídon állt egy természetes asszonyosság, aki kis csapatunkat látva megszólalt: „Többen jönnek vissza, mint ahányan elmentek”. Mintha kést döftek volna belém, mondtam édesanyámnak: „Ide jöttünk haza”.

Megérkeztünk Keszthelyre, a szép négy-szobás házunk teljesen kifosztva, semmink nem maradt, egerek és patkányok szaladgáltak az üres házban. A nagyszüleim házából sikerült valamit megmenteni, így kezdjük újra az életünket.

A keszthelyi neológ zsidó közösség jó módú polgárai a zsinagógában látható emléktábla szerint hatszáz pusztultak el. Zsidó osztálytársaim, az országos híru történelemtudós Büchler Sándor rabbink, orvosok, ügyvédek, gazdag kereskedők mind odamaradtak.

Most 2017. április 26-án ünnepeltem 90. születésnapomat. Az egyik ajándékom az volt, hogy a barátaim elvittek Keszthelyre látogatóba, ahol elmentem a zsidó temetőbe. Olyan szép volt a temető, békés, nyugalmas, mondtam, hogy én itt maradok, nem megyek sehová innen. Persze nem hagyták és visszahoztak. Úgyhogy itt vagyok. Mostanában gondolkodom sokat, hogy érdemes volt túlélni és élni a szép családunk elvesztése után? Egy fénykép sem maradt róluk, csak az egyre halványuló emlékek.

Dr. Klein Éva

TEMETŐI NYITVATARTÁS

Április 1-től október 14-ig:
hétfőtől csütörtökig 9-től 16 óráig
vasárnap 9-től 12-ig.

Pénteken és szombaton,
állami és zsidó vallási ünnepeken,
valamint munkaszüneti napokon zárva.
Elérhetőség: +36-30-490-0084

DR. BERNSTEIN BÉLA EMLÉKÉRE

Dr. Bernstein Béla főrabbi (1868. 01. 07–1944) születésének közelgő 150. évfordulója alkalmából a Nyíregyházi Városvédelő Egyesület hitközségünk támogatásával a közeljövőben kiadványt jelentet meg. Ebből közlünk előzetest az alábbiakban.

Milyen volt a Nyíregyházi Status Quo Hitközség?

A kezdetekről: a hitközség 1835-től 1845-ig a nagykállói rabbinatushoz tartozott. Húsz éven át fiókhitközség volt, majd 1865-ben különálló rabbiszékhely lett. 1868-ban már szép iskolaépülete volt, és 1880-ban felépítette zsinagógáját a Szarvas utcán.¹

Első rabbija Friedmann Károly, aki mellett dr. Kelemen Adolf² (aki a Ferencz József rend hadiékítménye lovagkeresztjét kapta meg³), mint hitszónok működött 1899-től 1904-ig. Utána dr. Silberfeld Jakab⁴ 1906-ig töltötte be ezt az állást.

Dr. Bernstein Béla 1909-ben lett a Nyíregyházi Status Quo Hitközség rabbija. Nyíregyháza város javáért és nagyságáért 24 éven át dolgozott a város képviselőtestületében.

Különböző felekezetek papjai közül ő került be elsőként 1917-ben⁵ a város képviselőtestületébe (mandátuma 1918. 01.

01-től kezdődött). Tagságától az 1941. XIX. tc. 2. §-a értelmében fosztották meg. (Véghatározat 1942.01.23.⁶)

1927-et írunk, amikor egy érdekes indítványt terjesztett elő, amit szóban is megokolt:

„Indítvány

Egy felvidéki városban láttam a következő ügyes intézkedést, mely a nép művelésére feltétlenül üdvös hatással jár. T.i. az ucca szegletén, ahol az ucca nevét jelző tábla van, közvetlenül mellette ugyanolyan kiállítású tábla megmagyarázza, ki az, akiről az

uccát elnevezték. Pl. Széchenyi ucca, mellette gróf Széchenyi István a legnagyobb magyar 1791-1860, Deák Ferencz ucca, Deák Ferencz a haza bölcse 1803-1876 és így tovább...

...Indítványozom, hogy valósítsa meg ezt a szerintem igen életrevaló eszmét Nyíregyháza városa is, mely mindig elől jár a kultúra terjesztésében és ezzel is jó példát szolgáltat az Alföld városainak...

Nyíregyháza, 1926. augusztus 19.

dr. Bernstein Béla
képv. tag⁷

Hatalmas pedagógiai munkásság állt a főrabbi mögött, aki rajongója volt a Szentírásnak és fontosnak tartotta közel vinni az ifjakhoz is. Ezért arra törekedett, hogy a héber szöveg érdekében jó magyar fordítást adjon a fiatalok és a nagyközönség kezébe.⁸ Az IMIT bibliájához készült fordítása Budapesten 1898-ban, ugyanez héber szöveggel, iskolai használatra 1902-1904-ben jelent meg.

Nem csak egyetemes hittantervet dolgozott ki az Országos Rabbiegyesület megbízásából, hanem tankönyveket is írt hozzá. Hosszú évtizedek alatt szerzett pedagógiai tapasztalatait használva írta meg a középiskolák 3-8. osztálya számára a hittankönyveket. Ezt 1933-ban kibővítette a középiskola első osztályosainak szánt könyvvel, ami az akkori legújabb kutatások eredményeit és Palesztina rövid leírását is tartalmazta.

Az iskolafejlesztés terén is elévülhetetlen érdemeket szerzett. 1940-ben 10 tagú tanterületé volt a nyíregyházi izraelita elemi iskolának és 430 növendéke. Az ortodox gyerekek is ide jártak.

Az Evangélikus Főgimnáziumban beiktatásának évétől kezdve 11 éven át tanított heti 6 órában vallástant. 1920-ban Friedlander Rafaelnek adta át a vallásoktatást.

Bernstein Béla hosszú ideig tanulmányozta a magyar zsidók részvételét az 1848-49-es szabadságharcban. Szorgalma és kitartása eredményeként a szabadságharc 50. évfordulóján, 1898-ban Budapesten jelent meg műve: Az 1848/49-iki szabadságharc és a zsidók Jókai Mór előszavával. Második, átdolgozott kiadása 1939-ben látott napvilágot: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók címmel.

Eljött 1944 tavasza... Dr. Bernstein Béla nyíregyházi főrabbi is osztozott hitközsége tragédiájában: az auschwitzi krematóriumban szentelte meg halálával Isten nevét.

Szombathelyen, ahol 17 évet töltött, 1997-ben utcát neveztek el róla. A Szombathelyi Hitközség 2011-ben avatta fel megújult hitközségi kulturális intézményét, a Bernstein Béla Kulturális Központot.⁹ Ily módon adóztak a tisztelt és szeretett főrabbi emlékének.

Nyíregyházán 35 évig fáradhatatlanul, lelkiismeretesen tevékenykedett felekezete és a város társadalmának felemelkedéséért...

Timár Éva

¹ Neumann Albert: Szabolcsi zsidók p.25.

² Dr. Kelemen Adolf (Veszprém, 1861.06.21.-Dutovlje, Olaszó. 1917.02.19.) rabbi, egyházi író. Gyöngyösön, Nyíregyházán, Pancsován és Fogarason volt rabbi. Magyar Életrajzi Lexikon 1. kötet p.886.

³ Magyar Zsidó Szemle 48. (1931)1931/10-12.szám Dr. Bernstein Béla: Az Országos Rabbiegyesület első huszonöt éve p.432.

⁴ Dr. Silberfeld Jakab (Gyöngyös, 1878.09.11.-Auschwitz, 1944.) Egyetemi tanulmányait az Országos Rabbiképző Intézetben és a Budapesti Tudományegyetemen végezte. 1904-től a nyíregyházi, 1907-től az aranyosmaróti, 1913-tól a békéscsabai hitközség főrabija volt. Számos prédikációgyűjteménye jelent meg.

⁵ Nyírvidék, 1917.12.30. p.2.

⁶ MNL SzSzBML V.B.186. 1174/1938-1942.

⁷ MNL SzSzBML V.B. 77. 1211/1926.

⁸ Magyar Zsidó Szemle 57. (1940) 1940/1-3. szám dr. Groszmann Zsigmond: Dr. Bernstein Béla p.139.

⁹ www.mazsihisz.hu 2017.04.22.

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT HAT NAP, AMELY MEGRENGETTE A VILÁGOT

1967 június ötödike, kora reggel. Elhangzik a parancs: Kadima! Előre! És az izraeli haderő nekilendül, hogy megvívja élet-halál harcát a hazája létre törő ellenséggel, négy arab ország egyesített haderejével.

A háború kitörésének súlyos előzményei voltak. Az arab országok nem fogadták el az ENSZ 1947. november 29-én született határozatát, mely Izrael és egy arab állam létrehozásáról rendelkezett Palesztina területén. Az állam kikiáltása után azonnal megtámadták az éppen létrejött Izraelt. A Függetlenségi Háborút 1948-ban Izrael sikerrel megvívta, 1956-ban a Szináji Hadjáratot is, de képtelen volt elérni, hogy az arab országok elfogadják létének jogosságát és békét kössenek vele. Folyamatosan támadták az országot, rendszeresen történtek terrortámadások, melyek száma évről évre nőtt. A Golánon elhelyezett szír útegek lába előtt ott hevert Galilea, melynek területét a szír tüzérség rendszeresen lőtte. Izrael korlátozott visszacsapásokkal válaszolt, melyeknek alig volt hatásuk.

1967-re az arab országok – elsősorban a legerősebb, Nasszer Egyiptoma – úgy vélték, hogy kiheverték a szináji hadjárat vereségének következményeit és felkészültek egy végső, elsőpró támadásra, mely Izrael felszámolásához vezet majd. Minden alapjuk megvolt így vélekedni, hisz az 1956 óta eltelt tizenegy évben a Szovjetunió segítségével hatalmas hadsereget épített fel Egyiptom és Szíria, de Husszein jordán király hadserege sem volt elhanyagolható tényező. Nasszer fokozatosan szította a feszültséget, hatalmas támogatásokat szerveztek, ahol a végletekig hiszterizált tömegek őrjöngve követelték a háború megindítását Izrael ellen.

Világos volt, hogy a háború elkerülhetetlen. A Cahal (Izraeli Véderő) vezérkara évekig dolgozott azon a haditerven, mely egy ilyen helyzet kezelésére alkalmas. A háború előestéjén, nem kis részben a közvélemény nyomására, Mose Dajan tábornokot nevezték ki honvédelmi miniszterré, aki ikonikus alakja volt Izrael honvédelmének. A vezérkar főnöke Jichak Rabin volt.

Áprilisban az egyiptomi hadsereg megkezdte felvonulását a Szinájba. Izraeli Mirage vadászgépek berepültek a szír légtérbe megtapasztalni, hogyan viselkedik a szír légvédelem. Az ellenük felszállt MiG 21-esekből hatot lelőttek, és veszteség nélkül tértek haza.

Nasszer követelésére az ENSZ békefenntartó csapatokat, melyek 1956 óta álló-

másoztak a két ország határán, U Thant főtitkár kivonta a térségből.

A szovjet nagykövet jegyzéket nyújtott át az izraeli kormánynak, melyben követeli, hogy azonnal szüntessék meg a szír határ mentén a csapatösszevonásokat. Eskol miniszterelnök felajánlotta a nagykövetnek, menjenek a szír határ tetszőleges szakaszára és győződjön meg a nagykövet úr excellenciája arról, hogy nincsenek ott csapatösszevonások. A nagykövet elutasította a meghívást, hisz el akarta kerülni a dilemmát, hogy a Kremlben ülő főnökeinek higgyen, vagy a saját szemének.

Májusban Nasszer lezárta a Tirán szorost, mely nemzetközi hajóút és Izrael egyetlen kijárata a Vörös tengerre. Ez már háborús ok. Izrael mozgósította a hadsereget.

Nasszer: Ha Rabin tábornoknak kedve van leruccanni a Szinájba, azt üzenjük neki: ahlan va szahlan (légy üdvözölve)!

Így jött el június ötödike. Az erőviszonyok Izrael számára ijesztőek. Az arabok mind a katonák létszámában, mind a bevethető harci technika vonatkozásában nyomasztó fölényben voltak. Ezen túl korszerű technikával rendelkeztek, míg a Cahal második világháborús eszközöket is kénytelen volt használni. A háromszáz repülőgépnél csak kis hányada volt modern Mirage III vadászbombázó.

Hajnalban egyiptomi gépek repültek be az izraeli légtérbe, ezeket hamar elűzték. Az izraeli Mirage-ok nyolc óra tájban lendültek támadásba, mikor az arab pilóták éppen reggeliztek. A Földközi tenger fölött a radarok elkerülése végett húsz méter magasságban repültek, majd a Nílus delta fölött

délnek fordultak, és kíméletlenül lecsaptak a földön álló arab MiG-ekre. Legtöbbjüket a földön semmisítették meg. Husszeinnek üzent Izrael kormánya: ha kimarad a háborúból, nem fogják megtámadni. A válasz ágyúlövedékek formájában érkezett, az Arab Légión Izrael részét kezdte lőni. A légierő ezért lecsapott a jordán repülőterekre is, megsemmisítve a kifutón álló gépeket. A szír MiG-ek sem kerülhették el a sorsukat, sőt egy iraki légibázist is támadás ért, mert az ott állomásozó bombázók könnyen elérhették volna Izrael légterét. A szárazföldi erők csak a biztos légifölény kivívása után lendültek támadásba. Három harckocsioszlop nyomult be a Szinájba Saron, Tal és Joffe tábornokok irányításával. A déli front parancsnoka Jesajahu Gavis volt. A Giddi és a Mitla hátság kijáratát izraeli kommandós egységek lezárták, így a menekülő egyiptomi járművek, harceszközök a szorosokban rekedtek, ahol is az izraeli légierő kíméletlenül megsemmisítette őket. A háború harmadik napján Mota Gur ezredes ejtőernyősei kiverték az Arab Légión Jeruzsálem óvárosából, így az közel kétezer év után ismét a zsidó nép birtokába került. Uzi Nárkisz tábornok katonái kemény harcok árán a Jordán mögé kényszerítették az Arab Légión.

A Golán elfoglalásáért 9-én indult meg a támadás. Itt Elazar tábornok vezette támadásra csapatait. A magaslat elfoglalása rendkívüli feladat elé állította a katonákat, mert a terepviszonyok nagyon nehezek voltak, és a szírek egy nehezen bevehető erődrendszert építettek ott ki. Az erődrendszer elfoglalása számos katona életét követelte.

10-én délután hat óra harminckor véget ért a háború, mivel reménytelen helyzetében végül Szíria is elfogadta a tűzszünetet. A Cahal ekkor már Damaszkusz felé mentelt.

Izrael fényes győzelmet aratott ellenségei felett. A hadművelet terveit, kivitelezését a mai napig tanítják a világ katonai akadémiáin, de a győzelem komoly áldozatokat követelt. Több mint hétszáz katona halt hősi halált, több mint négyezeröttszázan sebesültek meg. A háború eredményeként az izraeli települések messze kerültek az arab ágyúk lőtávátólól, és a győzelem nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Izraelnek Egyiptommal és Jordániával azóta már sikerült békét kötnie. Ez akkor is nagy eredmény, ha a valódi béke lehetősége még ma is álomnak tűnik.

Glück Gábor

ZSIDÓ PILLANATOK

Tóth-Ábri Péter kiállításának megnyitója Kisvárdán

Kilenc évvel ezelőtt készült ez a sorozat, egyike azoknak a munkáknak, amelyek sok-sok év múlva is aktuálisak maradnak, hiszen bizonyára évtizedek múlva is lesznek, akik érdeklődnek a zsidó vallás, a szokások, ünnepek, hagyományok, a zsidó kultúra iránt.

A „magyar zsidó” rendkívüli fogalom, hiszen nem kevés olyan sajátosságunk van, ami a kelet-közép-európai zsidóság körében csak ránk jellemző, vagy legalábbis innen indult ki. Ilyen például a neológ irányzat, amelyet a teljes körű integráció iránti igény hozott létre. De éppúgy múltja van itt a haszid irányzatnak, amely Lengyelországból terjedt el az európai, később az amerikai zsidóság körében. Ez a kiállítás átfogó, általános képet ad a magyar zsidóságról, mintegy bevezető egy olyan világba, amely így közelről, részleteiben szemlélve talán nem is lesz olyan idegen a néző számára.

Két témakört kapcsol össze ez a fotósorozat, amely művészi dokumentációja a mi vallásunk ősi gyökereinek és mai megjelenésének. A képek alkotója, Tóth-Ábri Péter a Nyíregyházi Zsidó Hitközség előimádkozója volt, amikor ezeket a felvételeket készítette. Az első kiállítás megnyitója óta sokszor visszajutott hozzánk ennek a sorozatnak a méltatása mind szakmai – mármint fotóművészeti –, mind vallási-ismeretterjesztési szempontból. Az évek során bebizonyosodott, hogy remek elképzelés volt a téma ilyen jellegű, fotós-szöveges feldolgozása. A képekhez ugyanis magyarázatokat is írt Péter, így minden néző számára egyértelművé válik a tartalom.

Két témakört említettem az előbb. Az egyik az egyén szempontjából követi végig a zsidó életet: a születéstől a halálig. A másik körbe az ünnepek tartoznak. Itt szándékosan mondtam kört és nem témakört, mivel az ünnepek az idő végtelen körében folytatódnak. Erről az egymásba kapcsolódásról szól a sátoros ünnepet, a szukotot követő ünnepnap, a Tóra ünnepe. Ilyenkor a Tóra utolsó szakaszához hozzákapszóljuk az első szakaszt és a kettőt együtt olvassuk fel, érzékelteve ezzel a folytatást, az örök körforgást.

Két olyan képet szeretnék kiemelni, amelyek nem illenek bele egyik témakörbe sem – vagy ha úgy tetszik, beleillenek mindkettőbe. Zsidóságról beszélni lehetetlen Izrael állama és a holokauszt nélkül. A világon mindenhol emléknapp a holokauszt napja, amiről itt látható egy fotó. Központjában az Emánuel-fa, az Életfa a Dohány utcai zsinagóga udvarán, amelynek leveleire áldozatok neveit vészték.

A holokauszt megérthetetlen, felfoghatatlan. Annál inkább felfogható Izrael állama, amely, ha úgy tetszik, válaszként született a holokausztra. Az egyetlen ország, ahol egy zsidó a többséghez tartozhat, és talán az egyetlen lehetséges és méltó válasz a zsidó nép elpusztítására tett kísérletre.

Van Nyíregyházán a zsinagóga közelében egy holokauszt emlékmű, Zagyva László munkája. Három különböző színű gránitlapból áll, amelyekből emberi alakok körvonalait hasították ki. A kivágott részek a hiányzó embereket formálják meg. Az emberek itt is hiányoznak sok olyan fotóról, amelyen ott lenne a helyük, hiszen nálunk az ünnepek a családban és a közösségben zajlanak. Hiányoznak azok, akik meg sem születhettek, azok, akik a mi nagyobb és szűkebb családunkhoz tartoztak. De ahogy az említett emlékmű gránitba vágott formáin átnézve szembeütünk az élet, ugyanúgy felcsillan ezeken a fotókon is: az ünnepi gyertyaláng fényében, a szombati borospohárban tükröződve, a rituális fürdő ablakain bevilágítva... A purim ünnepén lencsevégre kapott vidám gyerekarcok vagy a szabadban megrendezett esküvőről készült

felvétel pedig valódi távlatot kecsegtetnek: az életörömről, a folytatásról üzennek a nézőknek. És nem csak a nézőknek, de nekünk, a túlélők gyerekeinek is.

Somos Péter

Elhangzott: 2017. május 30-án a Rétközi Múzeumban

SÓFÁR

A Nyíregyházi Zsidó Hitközség folyóirata
 Postacím: 4400 Nyíregyháza, Mártírok tere 6.
 E-mail: sofarujsag@gmail.com • Tel./fax: (36)-42-417-939
 Web: www.sofar-ujasghu • Számlaszám: OTP 11744003-20331427
 Főszerkesztő: Somos Péter
 Felelős kiadó a Nyíregyházi Zsidó Hitközség
 Typográfia, nyomtatás: Gprint Iroda
 (4400 Nyíregyháza, Szabolcs u. 7/A)
A folyóirat ingyenes!

A lap MAZSÖK támogatásból valósult meg.